

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆ ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՍՅԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԻՔՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ԳՏՆՎԵԼՈՒ ՎԱՅՐՆ ԱՆՀԱՅՏ ՉԻՆՃԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԾՆՈՂՆԵՐԻՆ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՎ ՏՈՒԺՈՂ ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՀԱՐՑԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Գտնվելու վայրն անհայտ զինծառայողների ծնողները դիմել են Մարդու իրավունքների պաշտպանին և տեղեկացրել, որ իրենց զավակների ճակատագրերի, այդ թվում՝ պատերազմի ընթացքում նրանց տեղաշարժի, գտնվելու վայրի, քրեական վարույթի շրջանակներում կատարվող վարույթային գործողությունների ընթացքի, արդյունքների և այլնի վերաբերյալ տեղեկություններ ստանալու հարցով դիմել են քրեական վարույթն իրականացնող մարմին, սակայն իրենց տեղեկություններ չեն տրամադրվել՝ նախաքննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությունը նկատի ունենալով: Ըստ ծնողների՝ խնդիրն այն է, որ իրենք քրեական վարույթով տուժող չեն ճանաչվել, այդ իսկ պատճառով իրենց տեղեկություններ չեն տրամադրվում:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը գտնվելու վայրն անհայտ զինծառայողների ծնողներին տեղեկություններ տրամադրելու հարցին անդրադարձել է ինչպես տարեկան հաղորդմամբ, այնպես էլ պետական իրավասու մարմինների հետ տարբեր քննարկումների ժամանակ: Պաշտպանի դիրքորոշմամբ՝ զինծառայողի ճակատագրի վերաբերյալ նրա հարազատի իրազեկվածությունը, տեղեկությունների ստացման իրավունքը պետք է լինեն երաշխավորված:

Հաշվի առնելով քրեական վարույթով տուժով ճանաչելու հարցի վերաբերյալ զինծառայողների ծնողներից շարունակ ստացվող դիմումները, նկատի ունենալով հարցի զգայունությունը և կարևորությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից՝ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանը հարկ է համարում արտահայտել այդ հարցի առնչությամբ իր իրավական դիրքորոշումը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի¹ 51-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ անձն իրավունք ունի տուժող ճանաչվելու, եթե իր մերձավոր ազգական տուժողը կամ տուժող ճանաչվելու ենթակա անձը *մահացել է*:

Օրենսգրքի նշված կարգավորմամբ պայմանավորված՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը մարտական գործողությունների ընթացքում անհայտ կորած զինծառայողների ծնողներին նրանց զավակների վերաբերյալ քննվող քրեական վարույթներով տուժող չի ճանաչում, վարույթին մասնակից չի դարձնում, ինչի պատճառով մարդիկ չեն կարողանում օգտվել օրենսդրությամբ տուժողի համար նախատեսված իրավունքներից (օրինակ, միջնորդություններ հարուցելու, վարույթի հանրային մասնակիցների գործողությունների դեմ առարկելու, ցուցմունք տալու, նախաքննության ավարտման մասին ծանուցում ստանալու պահից վարույթի բոլոր նյութերին ծանոթանալու, իր խնդրանքով դրանցից անվճար պատճեններ ստանալու կամ ցանկացած տեղեկություն դուրս գրելու և այլն²):

Վերոգրյալի հաշվառմամբ և նկատի ունենալով գտնվելու վայրն անհայտ զինծառայողների ծնողների իրավունքների երաշխավորման անհրաժեշտությունը՝ կարևոր է հարցին անդրադառնալ ինչպես սահմանադրական, այնպես էլ միջազգային կարգավորումների լույսի ներքո: Այսպես.

1) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան³ իր բազմաթիվ վճիռներում անդրադարձել է անհայտացումների դեպքերին: **Եվրոպական դատարանն անհայտացումները դիտարկում է Եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված կյանքի, անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքների, ինչպես նաև խոշտանգման և այլ վատ վերաբերմունքի արգելքի համատեքստում**⁴: Խոշտանգման արգելքի շրջանակներում՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ անհայտացումները հատուկ բեռ են անձանց հարազատների վրա, ովքեր ապրում են իրենց հարազատների ճակատագրի վերաբերյալ անտեղյակ և այդ անորոշության արդյունքում

¹ Այ ս ու լ հ ե տ՝ Օր ե ն ս գ ի թ ք
² Տ ու ժ ող ի իրավունքների մասին առավել մանրամասն, տե՛ս, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, հոդված 50:
³ Այ ս ու լ հ ե տ՝ Եվրոպական դատարան
⁴ Տե՛ս, Թիմուրթասսը նդդեմ Թուրքիայի (TIMURTAŞ v. TURKEY) գործով 2000 թվականի հունիսի 13-ի վճիռը, գանգատթիվ 23531/94, կետ 82

տառապանք են զգում, որը, կախված պետության կողմից անհետացման դեպքի արդյունավետ քննության ուղղությամբ ոչ բավարար միջոցների ձեռնարկումից և այլ հանգամանքներից, կարող է հանգեցնել ՄԻԵԿ 3-րդ հոդվածի խախտման⁵:

Նույն գործով Եվրոպական դատարանը նաև նշել է, որ անհետացումների դեպքում, հաշվի առնելով դրանց հատուկ բնույթը, որը դրսևորվում է անորոշության շարունակվող իրավիճակով, երբ պատահածի վերաբերյալ տեղեկությունները չեն ներկայացվում կամ դիտավորյալ թաքցվում կամ խեղաթյուրվում են՝ դրանով իսկ երկարացնելով տուժողի հարազատների տառապանքը՝ պայմանավորված անհետացած անձի և նրա գտնվելու վայրի վերաբերյալ տեղեկությունների բացակայությամբ, առաջացնում է շարունակական իրավիճակ: **Ջետևաբար, նման դեպքերում պետության ընթացակարգային պարտավորությունը տեսականորեն պահպանվում է այնքան ժամանակ, քանի դեռ անձի ճակատագիրը պարզ չէ: Տևական ժամանակով անհրաժեշտ քննությունն չիրականացնելը դիտվում է որպես շարունակական խախտում: Սա կիրառելի է նույնիսկ այն դեպքում, երբ ի վերջո գործում է անձի մահացած լինելու կանխավարկածը⁶:**

2) Մեկ այլ գործով Եվրոպական դատարանը նշել է. «... Արդյոք ընտանիքի անդամը 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի զոհ է, կախված կլինի հատուկ գործոնների առկայությունից, որոնք դիմումատուի տառապանքներին տալիս են Էմոցիոնալ անհանգստությունից տարբերվող հարթություն և բնույթ, որը կարող է համարվել որպես անխուսափելիորեն պատճառված մարդու իրավունքների լուրջ խախտում: Համապատասխան տարրերը կներառեն ընտանեկան կապի մերձությունը, այդ համատեքստում, որոշակի կշիռ կտրվի ծնող-երեխա կապին, հարաբերությունների առանձնահատուկ հանգամանքները, ընտանիքի անդամի ականատես լինելը խնդրո առարկա իրադարձություններին, ներգրավվածությունը, ընտանիքի անդամի կողմից անհետացած անձի մասին

⁵ Տե՛ս ,Վ առ ն ավ ան և այ լ ք ը ն դ դ ե մ Թ ու ր ք ի այ ի (VARNAVA AND OTHERS v. TURKEY) գ ո թ ծ ո վ 2009 թ վ ա կ ան ի ս ե պ տ ե մ բ ե թ ի 18-ի վ ճ ի ո ը , գ ան գ ա տ թ ի վ 16064/90, կ ե տ 200:

⁶ Տե՛ս ,Վ առ ն ավ ան և այ լ ք ը ն դ դ ե մ Թ ու ր ք ի այ ի (VARNAVA AND OTHERS v. TURKEY) գ ո թ ծ ո վ 2009 թ վ ա կ ան ի ս ե պ տ ե մ բ ե թ ի 18-ի վ ճ ի ո ը , գ ան գ ա տ թ ի վ 16064/90, կ ե տ 148:

տեղեկություններ ստանալու և այդ հարցումներին իշխանությունների կողմից արձագանքելուն: **Դատարանը նաև շեշտում է, որ նման խախտման եռությունը ոչ այնքան ընտանիքի անդամի «անհետանալու» փաստն է, այլ առնչվում է իշխանությունների արձագանքներին և վերաբերմունքին իրավիճակին, երբ այն հայտնվում է նրանց ուշադրության կենտրոնում: Հատկապես վերջինիս մասով ազգականը կարող է ուղղակիորեն պնդել, որ իշխանությունների վարքագծի զոհն է⁷: »:**

3) Իրավական դիրքորոշման համատեքստում կարևոր է անդրադառնալ նաև Օսմանօղլին ընդդեմ Թուրքիայի գործով Եվրոպական դատարանի դիրքորոշմանը, ըստ որի՝ կյանքին սպառնացող հանգամանքներում անձի անհետացման դեպքում պետությունը **Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածին բնորոշ դրական պարտավորության համաձայն՝ պետք է ձեռնարկի գործառնական միջոցներ՝ պաշտպանելու անհետացած անձի կյանքի իրավունքը**⁸: Իսկ Մարինա Ալեքսեևան ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ պետությունը պետք է պատշաճ քայլեր ձեռնարկի պաշտպանելու իր հոգածության ներքո գտնվող անձանց կյանքը:

Վերը նշվածից բացի, անհրաժեշտ է անդրադառնալ խնդրո առարկա հարցին վերաբերելի մի քանի միջազգային ստանդարտների.

4) Չինծառայողների կյանքի իրավունքի պաշտպանության առումով պետությունն ունի **Նյութական և ընթացակարգային պարտականություններ**: Պետության նյութական պարտավորություններն իրենց հերթին բաղկացած են նեգատիվ և պոզիտիվ պարտականություններից:

Չինված ուժերում կյանքի իրավունքի պաշտպանության պետության **նեգատիվ պարտականության** եռությունը զինված ուժերի պաշտոնատար անձանց կողմից այլ անձանց կյանքից զրկելուց զերծ մնալն է, իսկ **պոզիտիվ պարտականությունը** պահանջում է զինծառայողների կյանքի իրավունքի

⁷ Տե ս , Չաքքըջին ընդդեմ Թուրքիայի (ÇAKICI v. TURKEY) գործով 1998 թվականի հունիսի 8-ի վճիռը , գանգատ թիվ 23657/94, կետ 98:

⁸ Տե՛ ս , Օսմանօղլին ընդդեմ Թուրքիայի (Osmanoğlu v. Turkey) գործով 2008 թվականի հունվարի 24-ի վճիռը , գանգատ թիվ 48804/99, կետ 75:

պաշտպանությանն ուղղված ողջամիտ քայլեր ձեռնարկելու պարտականություն: Եթե, այդուհանդերձ, զինծառայողը զրկվել է կյանքից, ապա առաջ է գալիս պետության ընթացակարգային պարտականությունը՝ զինծառայողների մահվանը հանգեցրած հանգամանքները պարզելու նպատակով իրականացնել **արդյունավետ քննություն (effective investigation):**

Եվրոպական դատարանի իրավաբանության համաձայն՝ զինծառայողները նույնպես գտնվում են անմիջականորեն «պետության ձեռքերում», և բանակի հետ կապված ցանկացած իրադարձություն ամբողջությամբ կամ մեծ մասամբ ընկնում է իշխանությունների բացառիկ իրավասության ներքո: Հետևաբար, պետությունը պարտավոր է նաև պատասխանատվություն կրել բանակում տեղի ունեցած ցանկացած վնասվածքի կամ մահվան դեպքի համար⁹: **Բոլոր այն դեպքերում, երբ պետական մարմիններն օբյեկտիվ պատճառներով գործի ճշգրիտ հանգամանքները չեն կարող պարզել, պետք է բավարար և համոզիչ կերպով բացատրեն իրադարձությունների հաջորդականությունը և ներկայացնեն դիմումատուի պնդումները հերքող հիմնավոր ապացույցներ¹⁰:**

5) 2ինված ուժերի անդամների իրավունքների մասին ԵԽ Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարականի 7-րդ կետի համաձայն՝ անդամ պետությունները պետք է ստեղծեն անկախ և արդյունավետ մեխանիզմներ զինծառայողների մահվան կամ նրանց կյանքի իրավունքի դեմ կատարված ոտնձգությունների պատշաճ քննության համար: Ավելին՝ զինված ուժերի յուրաքանչյուր անդամի համար պետք է երաշխավորվի արդար դատաքննության իրավունքը:

6) Կարևոր է ընդգծել, որ միջազգային իրավաբանության ներքո **քննությունն արդյունավետ համարելու համար անհրաժեշտ է, որ այն բավարարի հետևյալ չորս միաժամանակյա պահանջները՝** 1) անկախություն (independence), 2) պատշաճություն (adequacy), 3) անհապաղ և

---

⁹ Տե՛ս Բեքերն ընդդեմ Թուրքիայի (Beker v. Turkey) 2009 թվականի հունիսի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 27866/03, կետ 41:
¹⁰ Տե՛ս Մարինա Ալեքսեևան ընդդեմ Ռուսաստանի (Marina Alekseyeva v. Russia) 2014 թվականի մարտի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 22490/05, 121 և 122 կետեր:

ողջամիտ ժամկետ (promptness and reasonable expedition) և 4) հանրային վերահսկողություն, ներառյալ՝ **տուժողի իրավահաջորդի ներգրավվածություն (public scrutiny and the participation of the next-of-kin):**

7) Ընդ որում, նշված պահանջների պահպանման անհրաժեշտությունը հստակ ընդգծված է նաև ԵԽ Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարականի բացատրական հուշագրով¹¹: Մասնավորապես.

ա) Գործի քննությունը պետք է լինի անկախ, մասնավորապես, երբ կան կասկածներ առ այն, թե ինչպես է զինծառայողը մահացել: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այս կապակցությամբ նշել է, որ կյանքի իրավունքի դատավարական պաշտպանությունը պետք է ներառի անկախ քննություն իրականացնելու որոշակի հնարավորություն, որի նպատակն է պարզել, թե ինչ հանգամանքներում է մահը վրա հասել, և հաստատել, թե ով պետք է պատասխանատվություն կրի¹²: Քննություն իրականացնելու համար պատասխանատու անձինք պետք է լինեն իրադարձություններում ներգրավված անձանցից անկախ¹³:

բ) Պետության պարտավորության մասն է արդյունավետ պաշտպանության համար **օրենսդրական և վարչական կառուցակարգի ապահովումը, որը ներառում է ապացույցներ հավաքելու համար պատշաճ ընթացակարգերը՝** պատասխանատվության կարգապահական կամ քրեական բնույթը պարզելու համար¹⁴:

գ) Քննությունը պետք է կատարվի անհապաղ և ողջամիտ ժամկետում¹⁵:

դ) Պետք է առկա լինի քննության կամ դրա արդյունքների նկատմամբ բավարար հանրային վերահսկողություն՝ ապահովելու համար քննության հաշվետվողականությունն ինչպես գործնականում, այնպես էլ տեսականորեն:

¹¹Ման րամասն հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://rm.coe.int/16805cf943>:
¹² Տե՛ս Սալ գինն ընդդեմ Թուրքիայի (Salgin v. Turkey) 2007 թվականի մայիսի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46748/99, կետ 86:

¹³ Տե՛ս Մըք Զերն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (McKerr v. The United Kingdom) 2001 թվականի օգոստոսի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 28883/95, կետ 112:

¹⁴ Տե՛ս Զիլինսը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (Kilinc and others v. Turkey) 2005 թվականի սեպտեմբերի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40145/98, կետ 41:

¹⁵ Տե՛ս Զելլին և այլք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (Kelly and others v. The United Kingdom) 2001 թվականի օգոստոսի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 30054/96, կետ 97:

Հանրային վերահսկողության նվազագույն պահանջն այն է, որ **տուժողի իրավահաջորդը դատավարության գործընթացում պետք է լինի բավարար չափով ներգրավված, որպեսզի կարողանա երաշխավորել իր օրինական շահերի պաշտպանությունը**¹⁶:

Այս ամենից բացի՝ գործի քննությունը պետք է լինի նաև **մանրակրկիտ (thorough)**: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ իշխանությունները մշտապես պետք է լուրջ ջանքեր գործադրեն՝ պարզելու համար, թե ինչ է տեղի ունեցել, նրանք **չպետք է ապավինեն հապճեպ կամ վատ հիմնավորված հետևությունների՝ գործի քննությունը դադարեցնելու կամ այլ որոշումներ կայացնելու համար**¹⁷:

Վերը նշված միջազգային չափորոշիչների և դատական նախադեպերի համատեքստում՝ անհրաժեշտ է վկայակոչել ՀՀ Սահմանադրության «Հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները և միջազգային իրավական պրակտիկան» վերտառությամբ 81-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան:

Այսպիսով, միջազգային իրավական չափորոշիչների լույսի ներքո՝ պետության ուղիղ պարտավորությունն է արդյունավետ պաշտպանության համար օրենսդրական և վարչական կառուցակարգի ապահովումը, դատավարության գործընթացում տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) բավարար ներգրավվածությունը և այլն:

Վերոնշյալի համատեքստում, նկատի ունենալով նաև Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանն ընդգծում է, որ օրենսդրական որևէ կարգավորում չի կարող կիրառվել և մեկնաբանվել այնպիսի եղանակով, որը կհանգեցնի անձի հիմնարար իրավունքների խախտման: Այդ սկզբունքը վերաբերելի է նաև այն

¹⁶ Տե՛ս ՄըքԲերնընընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (McKerr v. The United Kingdom) 2001 թվականի օգոստոսի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 28883/95, կետ 115:

¹⁷ Տե՛ս Չելիֆնընդդեմ Հունաստանի (Zelilof v. Greece) 2007 թվականի օգոստոսի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 17060/03, կետ 56:

իրավիճակներին, երբ գործ ունենք օրենսդրական թերի կարգավորումների կամ համապատասխան կարգավորումների բացակայության հետ:

Հարցին վերաբերելի միջազգային չափանիշները վկայում են, որ համապատասխան օրենսդրությունը պետք է մեկնաբանվի այն տրամաբանությամբ, որ անհայտ կորած գինձառայողների ծնողները հնարավորություն ունենան իրենց զավակների վերաբերյալ քննվող քրեական վարույթներով ներգրավվելու որպես տուժող, այդ կարգավիճակով մասնակցելու վարույթին և օգտվելու Քրեական դատավարության օրենսգրքով տուժողի համար նախատեսված իրավունքներից:

Հակառակ պարագայում, պետության համար կարող է առաջանալ իրական ռիսկ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի առնվազն 2-րդ և 3-րդ հոդվածների պահանջները կատարելու տեսանկյունից (գտնվելու վայրն անհայտ գինձառայողի ընտանիքի անդամը կարող է ճանաչվել 2-րդ, 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի զոհ):